

Liberales dilemmaer i en global økonomi

Taler

Erik S. Reinert

Dato

17 september 2005

Sted

Stalheim hotell

Omstendigheter

Skjervheim-seminaret

1

- Jeg har ikke studert filosofi annet enn i den grad jeg synes jeg har behøvd for å forstå økonomifaget. En behøver jo ikke grave så forferdelig langt i
- 5 økonomifaget før en finner ut at det ligger noen filosofiske forutsetninger der nede. Selv om jeg ikke hadde gravd så veldig dypt, kjente jeg meg igjen i det med Skjervheims liberale dilemma. Og jeg tror at ikke bare er dette dilemma i aller høyeste grad til stede, men jeg tror at vi også har et annet slags liberalt dilemma, som består i at veien til det samfunn der markedet fungerer og skaper gode
- 10 sirkler krever en illiberal politikk. Så hvis vi skal komme fra fattigdom til rikdom finnes det et slags "mandatory passage point", et sted der man må forbi, og hvor den liberale økonomiske politikken svikter. Og det er et slags dilemma at for å komme til et sted der markedet fungerer slik vi vil at det skal fungere må vi gjennom et stadium der vi styrer markedet ganske kraftig. Som Keynes sier, jo
- 15 verre situasjonen er, desto mindre virker "laissez faire" - desto verre situasjon man er i, desto mindre vil markedet hjelpe en. Og dette finner vi på et vis hos Adam Smith også. Smith kan brukes til å forsvare veldig mange standpunkter. Men hvis man tar bryet med å grave i ham, finner man også, der han refererer til engelsk historie, at Smith sier at det å styre markedet var veldig nødvendig for å
- 20 komme dit England den gang var kommet, til å være de rikeste i verden. Men, sa han, nå trenger vi det ikke lenger. Han beskriver altså en slags "snowballing-effect", at ballen, når den først er kommet i gang, ruller videre av seg selv. Men den er veldig vanskelig å få i gang. Og det er jo noen av de problemene vi har ute i verden. Hvert tredje sekund dør et barn i Afrika - egentlig ganske unødvendig.
- 25 En stor del av verdensbefolkningen lever i stor fattigdom. Vi har et par tidligere fattige land i verden som gjør det ganske bra, det er India og Kina, selv om de fleste der fremdeles er fattige. Men det interessante er at disse landene ikke har

fulgt den politikken som Verdensbanken pådytter fattige land, og det er litt pussig at Verdensbanken står frem og sier at vi har en kjempefin medisin - se på India og Kina - og så spør man: Ja, men tok de den medisinen, da? - Nei, de gjorde vel egentlig ikke det. Så det er en del misforståelser ute og går her. Økonomer er på mange måter fortellere, sånne som satt rundt bålet i gamle dager og fortalte historier. Det var en amerikansk økonom, Deirdre McCloskey som hevdet dette for 15 år siden, jeg synes hun har et godt poeng. Disse historiene forteller vi da på flere språk, og det er moteretninger i dem. Akkurat nå er det moderne med sveipende generaliseringer uttrykt som matematikk. I andre perioder teller faktisk viten mye mer. Og jeg tror at vi dag står foran liberale dilemmaer på tre geografiske plan. 1. På et globalt plan. 2. På et europeisk plan, hvor Europa er kommet i en krise med nei til grunnloven. 85 % av alle polakker føler at verden er blitt vanskeligere og den økonomiske usikkerheten større, samtidig som arbeidere i Østerrike og Tyskland føler seg forrådt. Det danner en såkalt tap-tap- situasjon, hvor alle føler seg forrådt. 3. Vi har en debatt i Norge som dreier seg om økonomisk politikk og næringspolitikk, som etter mitt syn er den samme typen problematikk på et annet nivå. Mye av kjernepunktet her er hvorvidt markedet er et nyttig verktøy, eller om det er blitt et mål i seg selv. Skaper markedet automatisk harmoni? Hvilke forhold skaper harmoni og spontan orden, og hvilke forhold skaper spontant kaos?

Vi har etter mitt syn hatt tre perioder hvor markedet er blitt et mål i seg selv, hvor man har trodd at dette markedet skulle løse alle problemer. Den første var i 1760-årene. Det var her jeg fikk øynene opp for Skjervheim, som sier at: "- Og nettopp i den franske revolusjonen kom det liberale dilemma til å konkretisere seg på en avskrekkende måte, i første rekke gjennom jakobinerne." De liberale ble de mest ekstreme, som giljotinerte folk. Og 1760-årene var en periode da man for første gang anså at skaperverket hadde en slags naturlig harmoni. På samme måte som jorden ble holdt i bane rundt solen av en usynlig hånd, på samme måte ville markedets usynlige hånd styre. Det rare var at disse økonomene, som dagens økonomer anser seg å stamme fra, var et meget lite mindretall: i Paris, i Baden-Baden, og noen i Toscana. Det var denne lille minoriteten som trodde dette, som var moderne en veldig kort tid, og som til de grader opplevde en backlash med den franske revolusjon. Den franske revolusjon hadde veldig mye å gjøre med mangel på brød. Man frigjorde prisdannelsen av brød. Franskmennene spiste mye brød og lite annet. Brødmangelen førte til at folket anså sin sosiale kontrakt med kongen som

brutt, og dette var en viktig del av de mekanismene som skapte den franske revolusjon. Dette er hentet fra Stephen Kaplan, som har skrevet bind etter bind om temaet "Brød og Den Franske Revolusjon". Så første gang man gjorde markedet til et mål i seg selv gikk det veldig galt.

Annen gang: Det har aldri vært noen periode som likner slik på 1990-årene som 1840-årene, hvor man igjen anså at markedet skulle løse problemene. Og det var den samme holdningen som det er blitt referert til før i dag: Hvis dette ikke funker, så er det fordi vi ikke har fått nok - det må mer av samme medisin til. Det fikk en backlash i 1848, da det var revolusjon i alle store europeiske land utenom England og Tyskland. Og igjen, som etter 1760-årene, fikk man en mindre abstrakt, mer faktaorientert teori som ikke var så generaliserende om økonomiske "naturlover". Og i det tyske magasinet "Der Spiegel" fra 22. august 2005, har vi nå noe av den samme situasjonen: Under bildet av Karl Marx står det "Ein Gespenst kehrt zurück" - det er fra åpningssetningen i det kommunistiske manifest, om det spøkelse som går omkring i Europa. Min reaksjon var: "Ikke nå igjen!" Her hadde vi faktisk klart å løse dette problemet, det sosiale spørsmål som var aktuelt over hele Europa. Vi hadde skapt en velferdsstat - som hele tiden må fornyes, det er klart. Men vi er altså tilbake i en 1840-års-situasjon. Etter mitt syn er det unødvendig. Men jeg tror det er ganske store paralleller. Karl Marx var veldig for frihandel fordi den kom til å fremme revolusjonen i fattige land. Jo mer frihandel i fattige land, jo forttere ville revolusjonen komme. Frihandel er en økonomisk teori som ikke er i stand til å se kontekst: Det er faktisk mulig at ulike land har ulike behov. Samtidig som vår velstand er helt avhengig av frihandel, er det ikke sikkert at det samme er tilfellet i Rwanda. Dette er veldig viktig for abstraksjonsnivået i økonomisk teori. Problemet med den liberale økonomiske teori er at den bare har et svært abstrakt nivå. Og som den amerikanske ambassadøren i England klaget over i 1850-årene: den teorien dere har er bare det vi i Amerika kaller "snake-oil". En patentmedisin som folk reiste rundt og solgte og som skulle kunne kurere alle slags sykdommer. Det er hovedproblemet med den økonomiske liberalismen: den er kontekstløs. Og enhver teori som er kontekstløs er farlig hvis man flytter den fra et sted til et annet. Man kan reise rundt i Florida med en bil og si at denne bilen er helt perfekt, ikke noe problem, og så flytter man den over til Finnmark, og så finner man ut at "oi - den hadde ikke noe varmeapparat." Det er noen av oss som insisterer på å kikke under panseret og forstå, og noen som ikke er så interessert i dette. Det interessante her er at Skjervheim kommer ut helt i

takt med en av mine økonomiske favoritter, Ferdinando Galiani, som var en italiensk økonom som arbeidet i Frankrike i 1760-årene. Han sier at denne liberalismen som vi ser nå - dette var før den franske revolusjon - den er utrolig destruktiv. Det å slippe ting fritt i for ekstrem grad, det skaper det motsatte. Jeg må si at da jeg satt og leste dette her, så skrev jeg Bush i margen, for Bush sier "they hate our freedom" om situasjonen i Irak. Og der er igjen vår ekstreme liberalisme: Vi skal bombe dem til frihet og demokrati. Og det er nettopp et godt eksempel på det Skjervheim prøver å advare mot.

115

En gang for lenge siden befant jeg meg et sommersemester ved universitet i Lisboa, og der kjøpte jeg et lite dikt som hang på veggen min en stund, og som jeg forsøkte å finne igjen etter Irak-krigen. Jeg fant det ikke igjen, men det begynner med linjen "Fra i dag av skal ordet frihet være forbudt. Det skal ropes fra alle vinduer at ingen må bruke ordet frihet." Og hvorfor det? - selvfølgelig fordi det er blitt så misbrukt. Alle sloss for frihet, det var alltid "Gott mit uns", uansett hvilken side du var på. Så denne brasilianske dikteren mente at vi bare kunne kvitte oss med dette ordet fra språket, så ville verden bli et bedre sted. Da jeg kom til USA, fant jeg også ut at liberalisme der var noe helt annet enn her. Hvis du var "liberal" i USA var du venstrevridd. Så det er et forvirrende begrep. Det jeg også oppdaget var at amerikanerne, når de snakket om frihet, var det alltid "civil liberties" - dette en kaller frihet til - freedom to. Men for å skape et sivilisert samfunn må vi også være oppmerksomme på at det er noen "freedoms from" der ute. Du har alltid "freedom to carry a gun", men det må balanseres mot "freedom from being shot". Du har bilistpartiet i Tyskland som har som slagord "Freie Fahrt für freie Bürger", og dette hensyn må bli begrenset av andre menneskers frihet fra å bli drept av denne borgeren som kjører i 180 km/t. Det blir for enkelt, synes jeg, når amerikanerne snakker om frihet, det blir et slags avansert Kardemomme-lov av det, og jeg tror ikke de problemene en har i dag kan løses av Kardemommeloven. Økonomene har jo sin egen utgave av Kardemommeloven, som er Pareto-optimalitet, og jeg tror dette ikke er tilstrekkelig i en dynamisk verden.

140

Vi må gå inn i de situasjoner som oppstår for å finne oppskrifter som fungerer. Og her har jeg tenkt å vise at tidligere tiders nordmenn som vi idag kaller liberale var veldig forskjellige fra dagens liberalere. Det er et hårfint skille mellom det å tro på markedet, og det å tro på skjebnen. Og det var nettopp det å slutte å tro

på skjebnen som var Renessansen. At man følte at mennesket var herre i eget hus, at vi var autonome og kunne kontrollere det som skjedde. Og det er nettopp det ved ny-liberal teori som er selve akilleshælen etter mitt syn: den manglende evne til å ta inn det som var det viktigste i Renessansen, nemlig ny kunnskap og hvordan slik kunnskap treffer ulike aktiviteter ulikt. Nietzsche mente at Renessansen var det viktigste som hadde skjedd i de siste to tusen år, og det tror jeg faktisk er riktig. Det var Renessansen som startet den prosessen som gjorde det mulig for et flertall å ha en bra levestandard. For å beskrive Renessansen, så er det endringen av ett ords betydning som forklarer ganske mye. I 1271 var det en herre ved navn Roger Bacon som ble arrestert i Oxford, anklaget for "suspekterte innovasjoner" ("suspicious innovations"). Og suspekterte innovasjoner betød å gå utenfor Bibelen og Aristoteles for å søke ny kunnskap. Vårherre hadde skapt jorden og overlatt til menneskene å være gartnere og stelle med den, ikke søke ny kunnskap. I 1605 skrev en annen Bacon, Francis Bacon, i Cambridge "an essay on innovations". Og da var innovasjonene blitt selve drivkraften i den økonomiske utviklingen. I "The New Atlantis" skriver Bacon det han kaller "feigned history", liksom-historie. Han skriver historier om fremtiden med den hensikt å endre fremtiden. Og han beskriver bl.a. mikrofonen, han beskriver undervannsbåter, han beskriver kjøretøy som går av seg selv, han beskriver medisiner som forlenger menneskers liv, og han beskriver også det første forskningsrådet, "Salomos hus". Og det er dette - innovasjoner og ny kunnskap som drivkraft - som var en viktig del av teorigrunnlaget i økonomifaget. Også i England, helt fram til den siste store engelske økonomen før Adam Smith, nemlig James Steuart, som Anton Fredrik Andresen - som sitter her i salen - har skrevet utmerket om. Med Adam Smith forsvinner imidlertid innovasjonene, og vi får klassisk økonomisk teori og nyklassisk økonomisk teori.

Økonomer er veldig opptatt av hva som skiller dyrene fra menneskene, og Adam Smith sier at "arbeidsdelingen har sin opprinnelse i en tendens i den menneskelige natur til å handle og bytte en gjenstand mot en annen. Denne tendensen har alle mennesker felles, den finnes ikke hos noen andre dyrearter, disse kjenner verken denne eller noen annen form for kontrakt. Ingen har noen gang sett en hund bevisst bytte et kjøttbein mot et annet med en annen hund." Det er for så vidt riktig, men det er noe som er utelatt her, og det er hele Renessansen. Vi er altså inne i en periode nå hvor troen på frihandel er til de grader i fokus og produksjonsapparatet er fullstendig glemt. I siste nummer av

185 Foreign Policy var det et referat fra en økonomisk artikkel som angivelig beviste
at grunnen til at neandertalerne gikk under i forhold til homo sapiens var at
neandertalerne ikke hadde frihandel. Dette står helt seriøst i et magasin utgitt av
Carnegie Endowment for International Peace - det skaper ikke mye fred, spør
du meg. Til slutt i artikkelen er det en antropolog som sier at dette er det største
190 vrøvl han har hørt. Men det spiller ingen rolle med en bisetning til slutt når det
over hele resten av denne siden med oppslag og bilde av neandertaleren heter
"De døde fordi de ikke hadde frihandel". Adam Smith skapte altså myten om
"the bartering savage". Alle antropologer vet at handel kom veldig sent inn i
bildet, og i begynnelsen var det sosiale forhold som bestemte fordelingen, ikke
195 handel. Men myten lever videre. Motstykket til dette er de som klarer å holde
Renessansen inne i økonomifaget, slik som Abraham Lincoln: "Beveren bygger
hus, men de bygger det ikke på noen måte annerledes eller bedre enn de gjorde
for 5000 år siden". Mennesket er ikke det eneste dyr som arbeider; men han det
er det eneste som forbedrer det han skaper. Disse forbedringene utfører han ved
200 hjelp av oppdagelser og nyskapninger." Her er innovasjonene nok en gang
tilbake. Vi får si at Adam Smith også hadde innovasjoner, men de kommer
utenfra som manna fra himmelen. Og de treffer alle likt og kostnadsfritt.
Produksjonen av kunnskap er ikke med i økonomisk teori og den er altså heller
ikke med i statsbudsjettet. Den ideologien vi har flytter seg altså over til
205 statsbudsjettet og til hele beslutningsgrunnlaget for det vi gjør. Fjerner vi
kunnskapsproduksjonen og legger ned universitetene, så er det ingen feedback-
mekanismer i de økonomiske teoriene som forteller oss at da går det dårlig.
Beskatter vi alle gründere med 99 % så er det heller ingen feedback, fordi
gründere og entreprenørskap ikke er med i de økonomiske teoriene.
210 Infrastruktur er heller ikke med. Antakelig er det sann at når politikerne sitter
på et eller annet hotell i Oslo og skal gjøre opp et budsjett, er det veldig lett å
utelate de tingene hvor det ikke får noen konsekvenser fordi modellen ikke har
tatt det med. Og grunnen til at modellen ikke har tatt det med, er at vi ikke
hører på Joseph Schumpeter, men isteden på propagandaversjonen av Adam
215 Smith. Og jeg tror dette er veldig uheldig.

Hvorfor satte Arbeiderpartiet ned prosenten av BNP som går til utdanning og
forskning akkurat da oljeinntektene begynte å flomme inn, i begynnelsen av 90-
220 årene? Jeg har store problemer med å forklare det for mine utenlandske kolleger.
Dette har noe med det å gjøre med at det er veldig lite mangfold blant
økonomer i Norge, de er sydd etter samme lest, stort sett på samme universitet,

det er som om de hadde vært klonet. Det å ha mangel på mangfold kan få
225 katastrofale konsekvenser. Dette beviser historien med Irland, der man sultet i
hjel fordi man hadde sykdom på de eneste to potetartene man hadde. I Peru
kjenner en innfødt bonde opptil 200 potetsorter og han har 20-25 potetsorter i
åkeren som en slags forsikringspolise. Uansett hvordan været blir er han sikret
en avling, noe overlever. I et slikt mangfold tåler den ene sorten tørke, den andre
230 tidlig frost, osv. I Norge er vi i en situasjon der vi blant økonomene etter min
mening mangler de potetene som kan fortelle oss viktigheten av
produksjonsapparatet og viktigheten av innovasjon. Det er ikke nok å bytte ut
ordet "investering" med ordet "innovasjon".

235

Jeg tenkte vi skulle se litt på hva Adam Smith sier om fattigdom, hvis vi synes at
fattigdom er viktig. "De rike velger bare fra haugen av det som er mest verdifullt
og behagelig, de forbruker kun litt mer enn de fattige. Til tross for deres
naturlige egoisme og glupskhet, og til tross for at de kun prøver å oppnå det som
240 er behagelig for seg selv, og til tross for at det eneste de vil oppnå fra arbeidet fra
de tusen arbeidere som de har ansatt er å tilfredstille sin egen dårskap og sine
umettelige ønsker, deler de fruktene av alle forbedringer med de fattige. De er
ledet av en usynlig hånd til å foreta nesten den samme fordeling av livets
nødvendigheter som hvis jorden hadde vært delt i like deler mellom alle dens
245 innbyggere. Og således, uten at det er deres hensikt, fremmer de samfunnets
interesser og muliggjør artens formering." Vi ser altså at den usynlige hånd har
innrettet det hele så viselig at alle mennesker har den samme kapasitet til å spise,
og derfor er de rike ikke så veldig mye rikere enn de fattige. Så sier han videre:
"Da forsynet fordelte jorden mellom noen få adelige, hverken glemte eller
250 sviktet hun dem som så ut til å være blitt oversett ved fordelingen. Disse nyter
godt av alt hun produserer. I det som utgjør den virkelige lykke i menneskenes
liv, er disse (de fattige) ikke på noen måte underlegne dem som synes å stå så
langt over dem. I kroppslig velvære og åndelig fred er alle livets stender nesten på
samme nivå, og tiggeren som soler seg i veikanten besitter den sikkerhet konger
255 slåss for".

Dette er det jeg kaller Doris Days annen økonomiske lov: "The best things in life
are free." Vi ser hvordan metaforen om den usynlige hånd trenger seg inn på et
260 område hvor den antagelig ikke skulle vært brukt. Det viktige som skjer med
Adam Smiths teori, er at en ny metafor - den usynlige hånd som holder

planetene i bane rundt solen - blir grunnlaget for økonomifaget. Metaforen for samfunnet hadde helt siden de romerske lover vært menneskets kropp, corpus.

265 Derfor snakker vi fremdeles om korporatisme og korporasjoner. Og hvis metaforen for samfunnet er den menneskelige kropp, så finnes det en innbygget forståelse av synergi mellom de ulike delene. Den helt vesentlige faktoren forsvinner helt hos Smith og de liberale. På 1200-tallet var det en borgermester i Firenze som skulle beskrive hvorfor byen var så rik. Han sa: Det er på grunn av
270 det felles gode, il ben comune. Og felles goder oppstår der det finnes samfunn med stor grad av arbeidsdeling, masse yrker. Hvis du ville vite hvor rik en by var - gå inn og tell antall yrker sa de gamle. Jo flere ulike yrker, desto rikere by. At våre lokale administrasjonsheter heter "kommuner" er ikke et tilfelle. Fra dette "felles gode", il ben comune, er det veldig lang vei til Margaret Thatchers "there
275 is no such thing as a society". Men ut fra Smiths teorier er faktisk "there is no such thing as a society" en logisk slutning. .

Så jeg vil prøve å peke på at de vi nordmenn kaller liberalister i vår historie, de er
280 liberalister på en helt annen måte enn de liberalister vi har i dag. Anton Martin Schweigaard blir ofte omtalt som en brennende liberalist. Han var en brennende liberalist med en Renessanse-visjon. Han hadde et samfunn som skulle et sted. Norge skulle industrialiseres og det skulle bygges jernbaner. Og så kunne man ha en debatt om hvilken rolle staten skulle spille i denne
285 industrialiseringen. Skulle staten eie jernbanen, skulle de private bestemme hvor jernbanen skulle gå, hvor mye av den samlede kapital skulle staten komme med? Det var en viktig debatt. Men at samfunnet skulle et sted - det var en selvfølge. Og det er interessant at midt i disse 1840-årene, hvor markedet spilte en rolle slik det gjorde i 1990-årene, snakker Schweigaard meget bittert om engelsk
290 økonomisk teori. Han nevner vel ikke direkte Ricardo, men det var opplagt ham han snakket om: "læren om Non-intervention.. som antager en saa kosmopolitisk Retning, at den hele Menneskeslægt betraktes som et eneste Samfund. Men denne Forestillings maade kommer idelig i Strid med en Virkelighed, der vil vedblive saa længe som menneskene ere til".

295

Og det er jo også dagens globalisering han snakker om her. Det at du kan gjøre hele menneskesamfunnet om til ett samfunn er - i hvert fall på kort sikt - nokså umulig. Ut av denne kritikken som Schweigaard representerer, som var den
300 klassiske sentraleuropeiske kritikken, oppstår to nye begreper: 1: Sosialøkonomi

- som er en kritikk av engelsk liberal teori fordi den ikke tar inn over seg sosiale problemer - og 2: Nasjonaløkonomi som er et svar på at en ønsker å se nasjonen som en analytisk enhet. Da Nasjonaløkonomisk Institutt i 1990-årene ble
305 omdøpt til Økonomisk Institutt, syntes jeg det var nokså typisk. Da var deres teorier tilbake til noe som lignet 1840-årenes. Da var det blitt en skam å kalle noe "sosial-økonomi"; de hadde glemt at deres fakultet var grunnlagt som en protest mot den liberale teorien som ikke tok med sosiale konsekvenser.

310 Schweigaard raljerer med denne næringspolitikken her - han mener at vi ikke klarer å ville noe på samfunnets vegne, og at vi dyrker status quo. "Status quo er dog i Alting vor Afgud. Den elske vi i vort Hjerte, det er en from og prøvet Gud, hans Aag saa let og hans Udsagn så forstaaelige. Vor Opstand mod ham
315 mene vi ikke noget med; det er Opstand i Ord, kun verbale Injurier, som vi tilføie ham for at undgaa Skinnet av gammeldags Overtro; men vover Nogen at lægge Haand på ham, saa staa vi dog alle som En til hans Forsvar."

320 Og dette er problemet hvis man har en likevektsøkonom som statsminister. Det blir så forferdelig "ansvarlig" ikke å ta avgjørelser fordi markedet overlatt til seg selv skaper en slags naturlig likevekt. Og da ender etter mitt syn alt for meget i et status quo. Likevektsøkonomene skal ikke fremover i historien, bare til et statisk likevektspunkt. Og det faktum at vi har en såpass stor oljeformue gjør dette
325 meget vanskelig. En annen norsk økonom, Aschehoug, som jeg tror ville vært en stor internasjonal økonom hvis han hadde skrevet på et annet språk, sier at "I de fleste Næringsveie gjælder det, at ingen Forretning kan arbeide sig opp til en betydelig Stilling eller vedligeholde en saadan uden under Ledelse af overlegen Dyktighed. I Driftsherrenes indbyrdes Konkurrence er det altid Dygtigheden, ikke Kapitalrigdommen som i Længden gjør Udslaget". Men nå er dette vekk fra teorien. Nå har vi faktisk en økonomisk teori, som Schumpeter sier, med det banale syn at det er kapitalen i seg selv som er drivkraften. Både hos Schumpeter og Marx er kapitalen i seg selv steril inntil den møter menneskets ånds- og viljekapital. Jeg synes det er litt av et paradoks at her i Norge har vi NHO og
335 næringslivets organisasjoner, næringslivets aktive eiere, som støtter opp om en teori der aktive eiere ikke finnes. Teknologibedrifter støtter opp om en teori hvor det ikke er teknologi. Jeg mener at alle ville vinne på å gjenoppfinne det mer faktabaserte økonomifaget, men de henger på en måte igjen i den kalde krigen. Jeg tror at dette kan være en del av forklaringen på at vi lager status quo.

Hvis man skal lage et bilde av økonomisk vekst, er den nokså jevn gjennom tiden. Men hvis man ser på hvordan den egentlig skjer, er det gjennom det en
345 lang rekke av det jeg kaller produktivitetsekspløsjoner. Se på økningen i arbeidsproduktiviteten i bomullsspinning under den første industrielle revolusjon: En gang på slutten av 1700-tallet var veksten i arbeidsproduktiviteten opp mot 30 % pr år. Så stabiliserte den seg, og frem til 2000 skjedde det ikke noe særlig. Dette er det vi i computerindustrien kaller
350 Moore's lov, at produktiviteten på silicon-biten doubles hver attende måned, og det har den holdt på med siden 70-årene en gang. Hvis man tegner opp slik eksplosiv vekst får man et tre som vokser inn i himmelen for en stund. Og økonomisk politikk i Europa har gjennom hundrevis av år vært at alle nasjoner til enhver tid må ha en bit av industrien med den eksplosive veksten. Denne
355 virker som en katapult på reallønningene, den virker også som en katapult for skatteinntekter; mennesker som er i slike bransjer og gjør det bra kan betale mye mer skatt enn andre. Det er to typer økonomer: Det er de som ser dette, og det er slike som Adam Smith, som satt midt oppe i den industrielle revolusjon uten å se den. Som med neandertalerne i Foreign Policy blir da forklaringen på
360 fremskritt frihandel istedenfor teknologi.

Hvis vi ser på dette ut fra en annen synsvinkel, så finner vi ut at i noen perioder er læringskurven veldig bratt. I sko-industrien i USA trengte man i 1850 15 ½
365 timeverk for å lage et par sko, i 1900 trengte man 3,7 timer for å lage den samme skoen, i 1936 var man nede i 0,9 timer. Det vi har klart å gjøre i dag, er å lage en økonomisk verdensordning hvor man i de velstående landene kan gjenta denne prosessen gang etter gang - vi har sko, radio, TV, vi har produkt etter produkt hvor de velstående landene produserer der hvor kurven er brattest. Og når
370 kurven flater ut, importerer vi disse produktene fra fattige land. De fattige landene spesialiserte seg på produkter hvor innovasjonsmulighetene er få. For å forstå fattigdom er veldig viktig å bringe innovasjon inn i bildet. Mulighetene til innovasjon er som et vindu som åpnes og lukkes, og hvis man ikke innoverer og produserer når muligheten er til stede har man faktisk mistet den muligheten.
375 Toget er gått.

Når det så gjelder den 3. Verden: Den gang økonomer fremdeles var ærlige og sa

380 ting som de var, var de veldig klare på hva en koloni skulle gjøre og ikke gjøre.
De sier at "alle negere skal forbys å veve både lin og ull, å spinne eller karde ull,
og å produsere noe av jern, utover det å fremstille støpejern. De skal også forbys
å produsere hatter, strømper eller lær av noe slag. Hvis de setter opp en egen
industriproduksjon, og regjeringen har behov for å stoppe deres fremskritt, kan
385 vi ikke vente at dette skal være så lett som det er i dag." (Joshua Gee, 1729.)
Dette er kolonipolitikk. Hvis man først har klart å skape en stor lønnsforskjell
mellom rike og fattige, hvis man har laget én gruppe land som er veldig rike og
har ny teknologi og én gruppe land som er veldig fattige, så vil markedet
automatisk gi ut de aktivitetene som er arbeidsintensive, der hvor
390 læringskurvene er flate, til de fattige.

Mitt yndlingseksempel er baseballe i den amerikanske nasjonalsporten, som
ingen har klart å mekanisere på 150 år, baseballe sys fremdeles for hånd.
395 Verdens mest effektive produsenter av baseballe sitter på Haiti og i Honduras,
og de tjener 30 cent i timen. De er verdens mest effektive, og de er lutfattige. Og
selvfølgelig har offentlig sektor i disse landene, som en refleks av private sektor,
også lønninger som ligger rundt dette nivået. I New Bedford, Massachusetts,
sitter verdens mest effektive produsenter av golfballe. Produksjon av golfballe
400 er høyteknologi som krever dyktige ingeniører og dyktig arbeidskraft, så her
sitter verdens mest effektive produsenter av golfballe og tjener 14 \$ i timen.
Når USA selger golfballe til Haiti og importerer baseballe tilbake, så gir
amerikanerne fra seg én arbeidstime og importerer ca 45 arbeidstimer tilbake.
Det er slike mekanismer som gjør at noen land spesialiserer seg på å være fattige.
405

Hvis man så begynner å utdanne folk i disse landene, utdanner man bare folk til
å emigrere. Hvis man drar til Montreal finner man ut at haitianere med MBA er
drosjesjåfører i Montreal. Vi må ikke tro at kunnskap løser slike problemer uten
410 at vi møter dette med etterspørsel etter kunnskap. Og det er ofte et enormt
dilemma: her hjemme snakker vi om kunnskapssamfunnet, men hvis vi ikke
klarer å skape bedrifter som etterspør folks kunnskap havner vi i samme
situasjon som Haiti. Vi risikerer at en kvalifisert norsk befolkning må til
utlandet for å få brukt sine kvalifikasjoner. Av nordmenn med min egen
415 utdannelse, MBA fra Harvard, vender en stadig mindre prosentandel hjem.

420 Til slutt, hvis vi ser på hvor vi er i forhold til ulandene nå, så tilbyr vi i WTO-
forhandlingene ulandene frihandel i matvarer. Dette er en gammel løsning fra
1744. "Fordi folk i koloniene, hvis de ble fristet med et fritt marked for alle sine
råvarer i hele Europa, vil gjøre alt de kan for å produsere slike råvarer for å
tilfredsstille den store etterspørsel en slik frihandel vil skape, vil deres tanker helt
425 komme bort fra ideen om å industrialisere, som er det eneste punkt der våre
egne interesser er i konflikt med kolonienes" (Mathew Decker, 1744).

Problemet med landbruk er at innovasjon i landbruket skjer utenfor selve
landbrukssektoren. Den skjer i traktorfabrikken hos Henry Ford og den skjer i
430 frøfabrikken hos Monsanto. Man kan ha en veldig økning i produktiviteten i
landbruket uten å få inntektsøkning for bonden. Noen av verdens mest
effektive bønder bor i staten Washington. Jeg har besøkt dem, de har selvstyrte
traktorer med global satellitt-posisjonering. De fyller diesel på traktoren om
morgenen og programmerer den, og så går den hele dagen. Hvorfor trenger
435 disse prisstøtte fra hovedstaden Washington? Fordi den perfekte konkurransen i
markedet gjør at de er nødt til å gi fra seg alle fruktene av
produktivitetsøkningen til forbrukerne. Det finnes en helt sentral sammenheng
mellom det at rike land er nødt til å støtte og subsidiere landbruket og det at
nasjoner som bare produserer landbruksvarer er fattige. Når vi snakker om
440 paradokser og dilemmaer, tenk på dette: Sult og hungersnød finnes kun i land
som nesten er helt spesialisert i å produsere landbruksvarer. Jo mindre
jordbrukssektoren er som en del av BNP, jo mindre sjanse er det for
hungersnød. Og der hvor det nesten ikke er noe landbruk i det hele tatt, der dør
vi av å spise for meget. Her er det noe helt sentralt: synergien mellom
445 landbrukssektoren og de andre sektorene i et lands næringsliv som var der da
menneskekroppen var metaforen for samfunnet er nå totalt glemt.

Jeg tror at på samme måte som Karl Marx gledet seg over frihandel, fordi
450 frihandel mellom rike og fattige land ville påskynde revolusjonen hos de fattige,
er Osama bin Laden av samme oppfatning når det gjelder Irak, Midt-Østen og
andre fattige land. Bin Laden kan vise seg å ha samme agenda som Karl Marx. I
dag er blandingen av frihandel og det å skulle bombe folk til demokrati koblet
med Huntingtons "clash of civilizations" på sikt en stor trussel mot
455 verdensfreden. Det er mulig vi må få en backlash ala 1848 for at dette skal
kunne forbedre seg. Vanligvis er det børskrasj og revolusjoner som gjør at

liberalismen er nødt til å endre seg. To ganger var det Karl Marx som forårsaket dette her, både i 1848, hvor man fant ut at man faktisk måtte forlate de liberale prinsippene, og i 1947, da kommunismen truet oss her i Vesten. I begge tilfeller fikk denne trusselen frihandlerne i Vesten til å tie helt stille. Fra 1947 fikk man en industribygging uten like i et belte rundt kommuniststatene helt fra Japan til Norge. Marshallhjelpen hadde bare indirekte noe med å gi ut penger å gjøre, den var en strategi for reindustrialisering av Europa og Japan. Jeg viste til Karl Marx, og jeg tror at vi må ha en liknende utfordring til systemet før det kan endre seg. Det er alt for mange som lever bra sånn som det er, og det amerikanerne kaller "the rhetoric-reality gap" - avstanden mellom retorikk og virkelighet - øker i dag voldsomt. Afrika blir stadig fattigere. Washington-institusjonenes fabrikk som produserer gode nyheter utgir et tidsskrift som heter "African recovery". I dag går den overveiende del av forskningsmidler og ressurser i økonomifaget til å opprettholde den nyklassiske teorien og et voldsomt propagandaapparat rundt denne teorien. Å finne forskningsmidler til et alternativt og faktabasert økonomifag er uhyre vanskelig.

Det lages alternative teorier. Men problemet er at disse teoriene ikke brukes i virkeligheten. Det er som om en vesentlig del av økonomifaget sier at hvis vi kan modellere en hvilken som helst mulig og umulig hendelse, da har vi gjort jobben vår, vi behøver ikke å bruke modellene våre i virkeligheten. Det er nesten som om kreftforskere kunne si at, jo, vi har medisiner her mot en rekke kreftformer, men vi gir dere bare ikke lov å bruke dem. Sånn føler de det i U-landene. Verdensbanken sitter faktisk og lager ting som er ganske relevante, men det blir i praksis bare et dekke for å kunne fortsette med politikken som før. Så dette er etter mitt syn store nasjonale og globale dilemmaer, og jeg tror at Skjervheim virkelig satte fingeren på noe, da han sa at det var nettopp liberalismen som førte til redslene i revolusjonen. Jeg tror det er den samme liberalismen som nå bomber folk til demokrati i Irak.

Kilde
www.skjervheimseminar.no

Emner
Innlegg

URI

500

505

510

515

520

525

530